



# Għawdex - MIJA U HAMSIN SENA DJOČESI

## Sitta u sittin sena ta' ħidma u sagrificċi

- Joseph Bezzina, Assistant Arkivist Nazzjonali -

Il-Knisja ta' Ghawdex din is-sena tfakkar għeluq il-150 sena mit-twaqqif tagħha. Nhar is-16 ta' Settembru tas-sena 1864, il-Papa Piju IX għoġbu jifred il-gżejjer ta' Ghawdex u ta' Kemmuna mid-Djočesi ta' Malta u jwaqqafhom fi djočesi għalihom. Fl-aħħar, is-sitta u sittin sena ħidma tal-kleru u tal-poplu Ghawdexi taw il-frott mixtieq. Il-membri tal-Kolleġġjata tal-Għarb għenu kemm felħu ħalli d-djočesi sseħħi.

### 1 • L-ewwel talba għat-twaqqif ta' Djočesi

Kien nhar it-30 ta' Ottubru tal-1798 li l-Arcipriet Saverio Cassar, Arcipriet tal-Knisja Matriċi u Kolleġġjata ta' Ghawdex, Mexxej tal-Ġħawdxin kontra l-Franċiżi, u Gvernatur Generali ta' Ghawdex, talab għall-ewwel darba ħalli Ghawdex isir Djočesi għalih. F'isem il-Gvern u l-poplu Ghawdexi, hu ressaq talba lir-Re Ferdinandu III ta' Sqallija ħalli jaġhti l-permess tiegħi biex titwaqqaf id-Djočesi ta' Ghawdex.

It-talba saret lir-Re għal-żewġ raġunijiet: bit-tluu tal-Kavallieri ta' San Ģwann, il-gżejjer kienu reggħu għaddew formalment taħt is-saltna ta' Sqallija. Meta l-petizzjoni ta' Cassar twasslet Palermo, il-belt kapitali tar-Renju Sqalli, ingħatat lill-Arcisqof Alfonzo Airoldi, il-konsulent ewleni tar-Re għall-ħwejjeg ekkleżjastiċi.



Għalkemm kien sema' b'Għawdex, ma kellu ebda ħajjal tal-gżira u qatt ma basar li kienet għiet daqshekk 'il quddiem. Meta qies kollox, l-Arcisqof Airoldi qataghha li jmexxi t-talba ta' Cassar. F'tagħrifha qasira lir-Re, qallu ċar u tond: "Il-gżira ta' Ghawdex hi tali li jixraq illi l-Maestà Tiegħi, fil-ħniena kbira Tiegħi, juža d-drittijiet Sovrani Tiegħi u jilqa' t-talba Lili magħmula".

Il-petizzjoni ta' Cassar madnakollu sfat fix-xejn. Miet nhar is-16 ta' Diċembru tal-1805, mingħajr ma kellu x-xorti li jara xewqtu sseħħi.

### 2 • Tliet petizzjonijiet fis-sena 1836

Iżda x-xewqa mnissla minnu ma mititx! Nhar it-30 ta' Diċembru tas-sena 1836, tliet Ghawdexin – il-Kanonku Gajtan Bondi, il-Kanonku Frangisk Portelli, u n-Nutar Nicolò Tabone – qalghu udjenza mal-Papa Girgor XVI u ppreżentawlu petizzjoni għat-twaqqif tad-Djočesi. Il-petizzjoni, iffirmata minn mia, sitta u tletin (136) ruħ, fosthom il-Kapitlu kollu tal-Matriċi, tal-Kolleġġjata tal-Ġħarb, u l-professionisti kollha tal-gżira, tibda b'tagħrif fit-tul dwar Ghawdex u dwar l-istituzzjonijiet civili u ekkleżjastiċi fil-gżira. Wara li juruh it-twiegħir li għaddejjin minnu, jitkolu lil Papa: "Uri l-ħniena tiegħek magħna u aqta' l-gżejjer ta' Ghawdex u Kemmuna mid-Djočesi ta' Malta u waqqafhom fi djočesi għalihom".

Biex ikomplu jsaħħu din it-talba, l-Għawdexin bagħtu petizzjoni oħra lir-Re William IV tal-Ingilterra u lil Sir Henry Frederick Bouverie, Gvernatur ta' Malta (1836–1843). Tawh ukoll kopja tat-talbiet li kienu ressqua lill-Papa u lir-Re u talbuh jaġħmel ħiltu kollha ħalli jipprova jaqtagħi lhom xewqithom. Iżda anki din it-talba spicċat imwarrba mill-ġdid.

### 3 • Id-Djočesi kienet ferm ta' ħtieġa

Ir-raġuni ewlenija li għafsu fuqha l-Għawdexin kienet il-baħar li jifridna minn Malta. Aħna li noqogħdu Għawdex ilkoll nafu bil-biċċa u ġiġi ta' ras, bit-telf ta' hafna ħin prezzjuż, u bl-ispiża li rridu nagħmlu biex immorru Malta. Aħseb u ara fis-seklu dsatax! Mhux

biss ma kienx hemm vapur tal-passiġġieri, iżda anqas kien hemm trasport għan-nies biss.

Min kċċu l-ħtieġa jmur, ried jara kif jiddobba passaġġ mad-dgħajjes tal-Latini li kienu jgħorru l-prodotti u l-merkanzija bejn il-gżejjer. Dawn kienu bil-qlugħ u jmorru sal-Port il-Kbir. Kienu jitilqu mal-Paternoster u, jekk kolloks kien imur sew, kienu jaslu bejn erba' u ħames sīgħat wara. Aħna l-Għawdex nistgħu b'xi mod nobru kemm kien vjaġġ kiefer f'nofs il-ħalel tal-baħar qawwi fix-xitwa u taħt xemx taqli l-klieb fis-sajf! It-traġedji li nafu li ġraw fil-fliegu huma xhieda tat-tfixxil li din il-biċċa baħar dejjem ħolqot. Għalhekk, l-Għawdex kellhom mitt raġun jagħfsu fuq dan l-intopp.

Ir-raġunijiet l-oħra kollha kienu marbuta ma' din il-biċċa baħar. L-Isqof ta' Malta u Għawdex, li kien joqgħod il-Belt Valletta, ma tantx kien jiġi Għawdex bil-qalb. Bejn l-1798, is-sena li fiha tkeċċew il-Kavallieri, u l-1857, meta sar Isqof l-Għawdex Monsinjur Gajtan Pace-Forno, kellna biss sitt żjarat mill-Isqof ta' Malta – medja ta' viżta kull għaxar snin!

L-Isqof Franġisk Saverju Caruana qatt ma rifes fuq il-gżira Għawdexija. Minħabba f'hekk, is-sagament tal-Grizma tal-Isqof qajla kien magħruf fil-gżira Għawdexija.

L-iktar li kienu jbatu kienu dawk li riedu jsiru qassisin. Dawn kienu jew jistudjaw fl-Iskola tal-Matriċi, jew, jekk ikunu nies tat-tajjeb, jikru post Malta ħalli jkunu jistgħu jkomplu l-istudji tagħhom is-Seminarju jew l-Università. Hekk jew hekk riedu jmorru l-Belt Valletta għal eżami qabel it-Tonsura u qabel kull Ordni Minuri jew Maġġuri u mill-ġdid għal kull Ordinazzjoni. Kien sikwit jiġri li, minħabba l-baħar qawwi, ma jaslux fil-ħin għall-Ordinazzjoni u kien ikollhom jistennew ix-xhur għall-Ordinazzjoni li jkun immiss.

Bir-raġun, l-Għawdexin kienu qed jišħqu li bit-twaqqif ta' Djoċesi u l-ftuħ ta' Seminarju, jintemm l-ghajdut fost il-kleru Malti li l-qassisin Għawdexin ma kienu jafu xejn. Dawn u ħafna diffiċultajiet oħra kienu jintemmu, irraġunaw, jekk Għawdex u Kemmuna jsiru Djoċesi għalihom.

#### 4 • Dun Pietru Pace u Sir Adrian Dingli

Iżda qabel setgħu jaqtgħu xewqithom, kien hemm ħafna diffiċultajiet x'jingħelbu. Sakemm intreba kull tfixxil, intbagħtu xejn inqas minn erba' petizzjonijiet oħra – ilkoll indirizzati lill-Papa Piju IX. It-tielet petizzjoni għad-Djoċesi ngħata t-direttament lill-Papa Piju IX minn Dun Pietru Pace u żewg saċċerdoti oħra

Għawdex nhar id-9 ta' Ĝunju 1855. Nhar it-18 ta' Ĝunju 1857, il-Kapitolu tal-Knisja Matriċi Kolleġġjata ta' Għawdex reġa' kiteb lill-Papa sabiex ifakkru fit-talba ta' sentejn qabel.

U kolloks kien jerġa jieqaf ħesrem li ma kienx għal żewġ Għawdexin li qatt ma hedew jaħdmu biex iġibu l-quddiem il-gżira li welldithom u li ħalfu li ma jistriħux qabel ma l-pjan tagħhom iseħħi.

L-ewwel fosthom kien Dun Pietru Pace (1831-1914), saċċerdot imwieleq ir-Rabat Għawdex, fid-9 ta' April 1831. Kien ornat saċċerdot Ruma fis-17 ta' Diċembru 1853. U fl-1856 ha anki dottorat fil-Liġi Kanonika u Ċivili. Sal-1858 kien is-Segretarju Privat tal-Kardinal Vincenzo Santucci.

It-tieni kien Sir Adrian Dingli (1818-1900), imwieleq il-Belt Valletta minn ġenituri Rabtin ukoll. Missieru kien, wisq probabbli, il-kittieb tal-Petizzjoni li ngħata t-lill-Papa fis-sena 1836. Studja barra minn Malta u kien forsi l-aħjar avukat ta' dawn il-gżejjer. Meta fl-1849 saru l-ewwel elezzjonijiet għall-Kunsill tal-Gvern, Dingli ħareġ għal Għawdex u ġie elett. Immedjatamente beda diversi proġetti ta' ħtieġa f'Għawdex. Għall-aħħar tas-sena 1854, intgħażel bħala Avukat tal-Kuruna, jiġifieri l-Avukat ewljeni tal-Gvern.

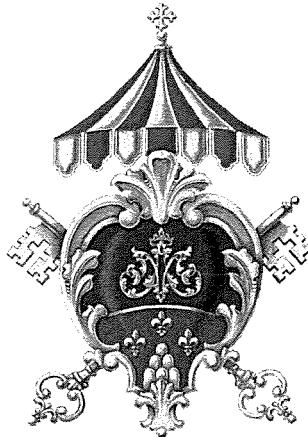
Tal-ewwel kċċu jwitti t-tfixxil li nqala' l-Vatikan; it-tieni kiseb l-approvażzjoni tant meħtieġa mingħand l-Inglizi.

#### 5 • Id-diffiċultajiet mirbuha

Id-diffiċultajiet li riedu jintrebhu kienu ta' kull xorta – kemm min-naħha tal-Vatikan u kemm min-naħha tal-Gvern Ingliz għaliex dak iż-żmien Malta kienet Kolonja tal-Kuruna Ingliza. Fil-qosor, il-problemi kienu sitta b'kollo.

Il-Vatikan ried, akkost ta' kolloks, jaġħrbel il-fehma tal-Gvern Ingliz dwar it-talba tal-Għawdexin. Id-diplomazija Ingliza kienet attenta ħafna li ma turtax lill-Ingliżi fiż-żmien li r-relazzjonijiet bejniethom kienu tjiebu ħafna. Għalhekk, nhar id-12 ta' Settembru 1860, id-diplomazija Ingliza talbet l-opinjoni ta' Sir John Gaspard Le Marchant, il-Gvernatur ta' Malta (1858-1867). Wara li ddiskuta l-kwistjoni ma' diversi, fosthom Sir Adrian Dingli, il-Gvernatur wasal għal-deċiżjoni nhar il-25 ta' Ottubru tas-sena 1860. Fl-āħħar qataġħha li jixraq li Għawdex ikollu Isqof għalihi.

It-tieni problema kellha x'taqsam mal-mensha, jiġifieri l-meżzi finanzjarji li bihom seta' jgħix l-Isqof il-ġdid. F'Għawdex kien hemm ħafna faqar. Il-Knisja ftit li xejn kellha propjetà. Iżda wara ħafna taħbit u





gbir, diversi saċerdoti u lajči, fosthom nies mill-Għarb, irnexxielhom jiġbru biżżejjed flus.

Problema oħra kienet il-kwistjoni tas-Seminarju. Skont il-ligijiet tal-Knisja ta' dak iż-żmien, meta titwaqqaf Djočesi ġidha kellu wkoll jitwaqqaf Seminarju. Bil-mod il-mod, din il-problema ntrebhet meta kien deċiż li l-Isptar San Ġiljan tal-knisja jiġi trasformat f'ċimiterju.

Ir-raba' problema kellha x'taqsam mal-persuna li kellha tintagħżel bħala l-ewwel Isqof ta' Ghawdex. Sar qbil li l-aħjar qassis għal din il-kariga kien l-Arċipriet Mikiel-Frangisk Buttigieg.

Diffikultà oħra kbira kienet tikkonsisti f'ħafna xkiel li bdew jikkawżaw l-Isqof Pace Forno u xi membri tal-kleru ta' Malta. Dawn ma xtaqux jaraw lid-Djočesi ta' Malta tiċċien. Iżda bil-mod il-mod, anki dawn qaqħdu għar-rieda tal-Vatikan.

Is-sitt problema kienet fil-Vatikan stess. Kien żmien ta' taqlib kbir fl-Italja. Il-moviment tar-Risorgimento kien qed jitħabat ħalli jgħaqquad fl-Italja l-ġidha lill-Istat tal-Vatikan. Għaldaqstant, il-talba tal-Ġħawdexin ma kinitx priorità.

Iżda bl-ghajjnuna sfiqa ta' Pace u Dingli, id-diffikultajiet bdew jintrebhu waħda wara l-oħra. Nhar il-15 ta' Awwissu tal-1862, intbagħtet il-ħames petizzjoni mill-Kapitlu tal-Matriċi u mill-ogħla nies tal-gżira. Ftit wara, il-Vatikan għamel l-ewwel pass.

Fil-Konċistorju Sigriet tas-16 ta' Marzu tal-1863, il-Papa ħatar li Mikiel Frangisk Buttigieg, Arċipriet tal-Matriċi – imwieled il-Qala, Ghawdex, parti mill-parroċċa tan-Nadur, nhar it-3 ta' Novembru tas-sena 1793 – bħala Isqof Titulari ta' Lete u Isqof Awżiljarju ta' Malta għall-gżira ta' Ghawdex. Nhar it-3 ta' Mejju, kien ikkonsagrat Isqof f'Ruma, u, nhar l-14 ta' Ĝunju, għamel l-Ingress Solenni tiegħu f'Għawdex. L-Ġħawdex kollha niżlu x-Xatt jilqgħuh. It-toroq mill-Imġarr sar-Rabat kienu mżejna b'ħafna bnadar u weraq tal-palm. Hekk kif il-karozza tal-Isqof waslet fit-trufijiet tar-Rabat, kienu mneħħija ż-żwiemel u l-Isqof kien miġbud mill-poplu ferħan sal-Matriċi.

Kien fadal l-aħħar pass!

## 6 • Ghawdex isir Djočesi

Nhar il-15 ta' Frar tas-sena 1864, l-Ġħawdexi reggħu bagħtu petizzjoni oħra lill-Papa. U l-Papa Piju IX, li sadattant kienu waqqfulu monument fuq

il-presbiterju tal-Matriċi, fl-aħħar qata' xewqithom. Nhar is-16 ta' Settembru 1864, permezz tal-Bolla *Singulari Amore – Bi mħabba liema bħalha*, twieldet ufficjalment il-Knisja ta' Ghawdex.

L-aħħbar ingħatat mill-Papa fil-Konċistorju tat-22 ta' Settembru, meta saret ukoll il-ħatra tal-Arċipriet tal-Matriċi Mikiel-Frangisk Buttigieg bħala l-ewwel Isqof ta' Ghawdex. Sal-ġħada filgħaxija, l-aħħbar kienet xegħlet 'I' Ghawdex kollu u saret mixegħla kbira. Mijiet ta' Ghawdexin telgħu l-Katidral l-ġdid u dawru l-monument tal-Papa Piju IX b'eluf ta' fjuri. Dlonk bdew it-thejjjiet għall-Ingress fil-Matriċi, li bl-istess Bolla Pontificja kienet iddiċċarata l-Katidral ta' Ghawdex.

Is-Sibt 22 ta' Ottubru, filgħodu, il-Legat tal-Papa, il-Kanonku Lwiġi Fernandez, wassal il-Bolla *Singulari Amore* l-Katidral. Dritt wara mexxa č-ċerimonja tal-pussess tat-tlieta u għoxrin Kanonku tal-

Kapitlu Katidrali. Filgħaxija saret iċ-ċerimonja tal-Intronament: il-Kanonċi wegħdu l-ubbidjenza tagħhom lill-Isqof il-ġdid.

## 7 • Jum l-Ingress

Il-Ħadd, 23 ta' Ottubru tal-1864 – mijja u ħamsin sena ilu – jibqa' għal dejjem wieħed mill-isbaħ jiem fl-istorja millenarja tal-gżira Ghawdex. Ma' tbexbix il-jum, il-fratelli tat-tmienja u għoxrin fratellanza, il-patrijet tat-tliet ordnijiet reliġjużi, is-saċerdoti u l-kanonċi kollha telqu f'purċissjoni mill-Katidral il-ġdid sal-Flora tas-Salib tat-Tigrija, fejn intremat kappella. Ftit wara, l-Isqof Mikiel Frangisk Buttigieg telaq f'parilja mill-kunvent tal-Kapuċċini għall-istess post. Fil-kappella kien imlibbes il-kappa u l-mitra, rikeb fuq debba bajda u, taħt baldakkin merfugħ mill-ogħla awtoritajiet Ghawdexin, beda l-ingress għall-Katidral. Tfajjal żgħir mexa quddiem bil-Bolla. Tfajjal ieħor qralu l-indirizz ta' merħba hekk kif kien se jibda t-telgħa tal-Belt.

U fost id-daqq solenni tal-qniepen, il-mužika ferriħija tal-baned u l-ghajjat bla jaqta' tal-poplu kollu Ghawdexi, Mikiel Frangisk Buttigieg, l-ewwel Isqof ta' Ghawdex, għamel l-Ingress tiegħu fil-Katidral.

Għal tagħrif iktar dettaljat dwar dan kollu, aqra l-ktieb tal-istess awtur:

**RELIGION AND POLITICS IN A CROWN COLONY  
THE GOZO-MALTA STORY  
1798-1864**

